

DISKUSIE

RUDOLF KRAJČOVIC

PROBLÉM VZNIKU SLOVENSKEJ NÁRODNOSTI Z JAZYKOVÉHO HLADISKA

V poslednom čase sa stále väčšia pozornosť venuje otázke vzniku národností na území dnešného slovenského a českého národa. Doterajšie úvahy o tejto otázke sa opierajú predovšetkým o historiografický a archeologický materiál. Z hľadiska najnovších výskumov prvý výraznejšie sformuloval svoj náhľad J. Dekan.¹ Podľa neho slovenská národnosť vznikla priebehom 11. stor. ako produkt Uhorského štátu. Domnieva sa, že podmienky pre formovanie národností u nás jestvovali už v 9. stor., no zistiť stupeň procesu tohto formovania pokladá za nemožné. Čo sa týka chronológie vzniku slovenskej národnosti, podobný náhľad nezávisle od seba vyslovili aj P. Ratkoš a J. Kudláček.² Obaja však na rozdiel od J. Dekana predpokladajú vznik formovania národnosti na našom území už v prvej polovici 9. stor. Zrod tohto procesu dávajú do súvislostí so vznikom veľkomoravského štátu a z tých istých príčin nazývajú tento nadkmeňový útvar veľkomoravskou národnosťou. Zánik tejto národnosti bol spôsobený rozkladom veľkomoravského štátu. Česká národnosť sa podľa P. Ratkoša začala formovať v druhej polovici 9. stor., J. Kudláček myslí na neskoršie obdobie.

Ako vidieť, uvedené náhľady si v zásade neprotirečia. Predovšetkým je dôležité, že sa v nich temer zhodne určuje chronológia vzniku slovenskej národnosti: priebeh 11. stor. Ďalej zo spomenutých úvah vyplýva, že vzniku slovenskej národnosti predchádzali dve fázy. Prvá fáza: v 9. stor. veľkomoravská národnosť alebo tendencia k jej vzniku, druhá fáza: v 10. stor. postupný zánik veľkomoravskej národnosti (alebo podmienok či tendencií pre jej vznik).

Zo stanoviska metodologického treba pripomenúť, že v uvedených štúdiách sa právom zdôrazňuje požiadavka, aby sa pri formulovaní konečných

¹ Dekan J., *O vzniku národností pred X. storočím na území našej vlasti*. Osobitný odlaček z časopisu *Věstník Československé akademie věd*, roč. 63, 1954, číslo 9—10.

² Ratkoš, *K otázke etnického charakteru Veľkej Moravy*, v zborníku *O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov*, 24—37; Kudláček J., *K otázke o vznikani národností na našom území*, *Historický časopis* IV, 397—410.

záverov prihliadalo nielen na výsledky historiografie a archeológie, ale aj na výsledky iných disciplín, najmä jazykovedy. V prácach samých sa však z pochopiteľných príčin jazykovej hľadisko uplatňuje iba všeobecne. Pravda, okrem iného to vyplýva aj z toho, že otázka vzniku slovenskej národnosti sa doteraz v našej jazykovede neriešila. J. Stanislav vo svojom syntetickom diele *Dejiny slovenského jazyka*³ síce datuje vznik jazyka slovenskej národnosti rokom 1000, ale toto datovanie sa bezprostredne neopiera o rozbor jazykových faktov. Z toho plynie, že ide o predbežné datovanie. Ukazuje sa teda, že jazykovedný výskum v tomto smere je len v začiatkoch a teda že pre takú problematiku, ako je naša, bude najprv potrebné nájsť vhodnú metódu. Ponúkajú sa nám dva postupy. Hľadať pred 10. stor. celistvý jazykový systém, ktorý by sa mohol považovať za jazykový podklad národnostného formovania, alebo skúmať iba jednotlivé jazykové javy, ktoré však možno pre ich závažnosť považovať za jednotiace faktory. Prvý postup predpokladá pevnejšie poznatky o vývine kmeňových nárečí ako jazykových systémov. Druhý zasa predpokladá skúmanie takých javov, o ktorých je nám známe aspoň ich miesto v systéme a ich zemepisné rozšírenie. Treba tu hneď pripomenúť, že pevnejšie poznatky o charaktere jazykových systémov kmeňových nárečí na našom území nateraz naporúdzi nemáme. V súčasnosti sú k dispozícii iba poznatky o jednotlivých jazykových javoch, pravda, získaných metódami staršej jazykovedy. Za takýchto okolností sa nám zdá prvý postup menej vhodný. Pre našu problematiku sa dá omnoho viac získať druhým postupom.

*

V ďalšej časti budeme vychádzať zo všeobecne uznávaného poznatku, že staré kmeňové nárečia na území dnešného slovenského a českého jazyka sa osobitným vývinom niektorých javov vydělili z komplexu západoslovenskej skupiny už dávno pred 10. stor. Táto skupina slovanských jazykov sa začala, pravda, postupne vo vnútri tiež diferencovať, a to pravdepodobne už na rozhraní 9. a 10. stor. Dialo sa to viacerými cestami. Vývin niektorých predtým spoločných javov dostal iný smer alebo v inom prípade zasa zmena, ktorá sa začala šíriť z ohniska napr. na západe, nezasiahla východnú časť a naopak. Takto časom v týchto príbuzných jazykových systémoch vznikli zvláštnosti, ktoré sa v danom čase javili ako prvky diferenčné, no pre jednotlivé časti tohto nového západoslovenského celku charakteristické. Na tomto mieste si chceme všimnúť práve takéto javy na pomedzí slovensko-moravsko-českých nárečí a v súvislosti s tým chceme zároveň odpovedať na otázku, či tieto procesy nesúvisia so vznikom národností v našich krajinách.

So zreteľom na našu problematiku pokladáme za potrebné preskúmať historické izoglosy, ktoré signalizujú hranice zemepisného rozšírenia tých-

³ Pozri na str. 34, 36. K tomu Blanár V., *Dejiny jazyka a periodizácie dejín slovenčiny*, Jazykovedný sborník V, 10—29.

to javov: do konca 8. stor. hranice výslednic za psl. **ort-*, **olt-* (s cirkumflexom) hranice zmeny *dl*, *tl* > *l*, resp. zvyškov po tzv. II. palatalizácii *ch* > *š/š*, ďalej vývin strednice *dž* za psl. *dj v 9. stor., v 10. stor. *vývin kontrakcie* a *jerov* a z 11.—12. stor. najmä širenie tzv. českej prehlásky a javov súvisiacich so zmenou *g* > *h*. Zo slovníka je dôležitý výskyt názvov *Voděrady, potom výskyt miestneho názvu *Važany* na Morave a napokon prítomnosť vzťahu **Bolěrad-j^b* — *Bolěradici.

Preberme si ich postupne.

Za psl. **ort-*, **olt-* (s cirkumflexom) v slovenčine máme dve podoby *rat-*, *lat-* (rázporok, lakeť) a *rot-*, *lot-* (rozparek, loket). V súčasnosti typy *rat-*, *lat-* charakterizujú stredoslovenskú oblasť, typy *rot-*, *lot-* oblasť západoslovenskú i východoslovenskú. Niektoré prípady *rat-* (rakita, ráždžjé/ráždží) na západnom Slovensku sa vykladajú buď ako postupné lexikálne prevzatia, alebo ako prinesené na Podudvažie kompaktnou kolonizáciou obyvateľstva z územia veľkomoravského Nitrianska v 10. stor.⁴ Dôležité je, že dnes hranicu medzi stredoslovenskými prípadmi *rat-*, *lat-* a západoslovenskými *rot-*, *lot-* charakterizuje zväzok izoglos.⁵ Z tejto skutočnosti sa dá usúdiť, že tento zväzok izoglos najpravdepodobnejšie signalizuje približnú starú hranicu typov *rat-*, *lat-* / *rot-*, *lot-*. Táto hranica by teda viedla územím ďaleko na východ od Váhu.

Staré psl. skupiny *dl*, *tl* sa na území strednej slovenčiny zmenili v *l*. Zmena *dl*, *tl* > *l* je charakteristická pre najstaršiu fázu vývinu stredoslovenských nárečí tak ako prípady *rat-*, *lat-*. S rekonštrukciou starej hranice tejto zmeny sú ťažkosti. Nazdávame sa, že možno vyjsť z rozšírenia zmeny *dl* > *ll*, *dn* > *nn* (palla, jenna). Niektoré okolnosti ukazujú, že ide o zmenu novšiu a teda že dnešné *ll* a *nn* (v prípadoch *millo*, *jenna*) predpokladá pôvodné *dl*, *dn*. Takto sa možno domnievať, že aspoň na západnej polovici tejto oblasti nebolo zmeny *dl*, *tl* > a teda že oblasť sa zmenou *dl*, *tl* > *l* (*milo* < *mydlo*, *omelo*) hraničila s oblasťou so zachovaním *dl*, *tl* niekde na pomedzí východnej a západnej polovice dnešnej zmeny *ll*, *nn*, t. j. na východ od Váhu.⁶

Výskyt nom. pl. *lenoši* proti *lenosi* tiež ukazuje, že starú hranicu II. psl. palat. *ch* > *š/š* nemožno klásť ďaleko od hranice predchádzajúcich javov.⁷

⁴ Prvý náhľad vyslovil Novák L. v práci *Prípady rat-, lat- za praslov. ort-, olt- v slovenčine*, Sborník na počesť Jozefa Škultétyho, 576—606; druhý Krajčovič R. v štúdií *K prípadom rat-, lat- za psl. ort-, olt- na západnom Slovensku*, Sborník FFUK I (1958). Iný náhľad má Stanislav J. (pozri *Dejiny slovenského jazyka I*, 233). Domnieva sa, že stredoslovenské nárečia už v stredoveku siahali až po Malé Karpaty a že prípady *rat-*, *lat-* sú stopy po tomto stave.

⁵ Pozri mapku izoglos v práci Nováka L., citovanej v predchádzajúcej poznámke.

⁶ Východná hranica zmeny *dl* > *ll*, *dn* > *nn* je určená izoglosami *jenna*, *palla* v práci Vážneho V. *Slovenská nárečia* v knihe *Československá vlastivěda III*, 252, mapka č. 10. Najnovšie túto zmenu za novšiu pokladá Stieber Zd. v knihe *Zarys dialektologii językow zachodnio-słowiańskich*, Warszawa 1956, 68.

⁷ Vážný V., c. d. v predchádzajúcej poznámke, 239.

Vo všeobecnosti sa dá predpokladať, že izoglosy týchto javov, ktorými sa stredné nárečie v najstaršej fáze svojho vývinu líšilo od západných (i východných) už pred 9. stor., viedli zhruba na východ od ľavého brehu Váhu. Najpravdepodobnejšie je, že šírenie spomínaných zmien sa zastavilo na východných svahoch horského pásma tiahnúceho sa pozdĺž ľavého brehu Váhu. Ukazuje sa, že kmeňové nárečia na západnom Slovensku od uvedenej čiary na západ prejavovali do 9. stor. kontinuitu s kmeňovými nárečiami moravskými.

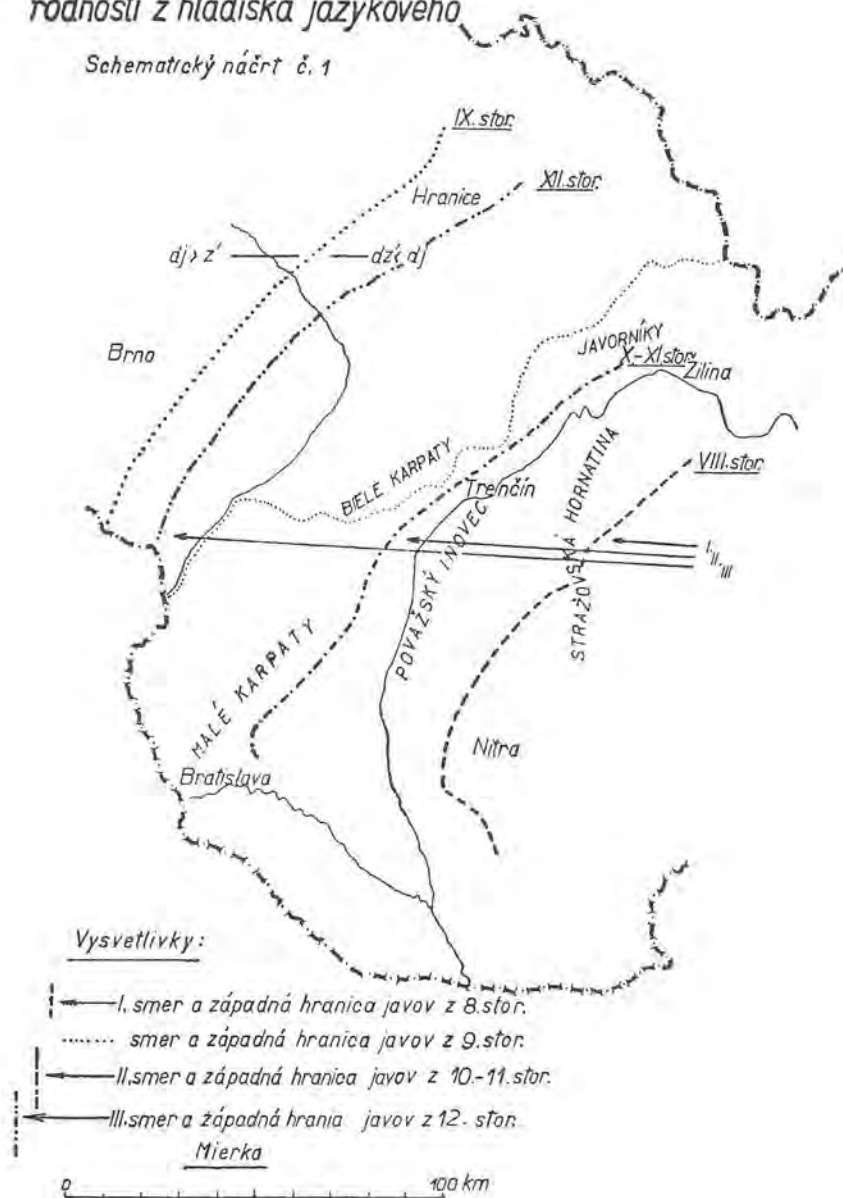
Pre našu otázku je však dôležitejší vývin striednice za psl. *dj v 9. stor. Všeobecne sa uznáva, že za spl. *dj bolo pôvodné *dž* tak v kmeňových nárečiach českých ako slovenských. Časom však v českých nárečiach nastala zmena *dž* > *ž*, čím sa kmeňová jazyková oblasť česká odlišila od ostatných západoslovanských kmeňových nárečí, teda aj slovenských. Pre nás majú význam dve otázky: kedy sa to stalo a kde sa šírenie zmeny *dž* > *ž* zastavilo. Pri chronológii sa vychádza z výskytu striednice *z* v *Kijevských listoch*, ktorých vznik originálu sa kladie do doby účinkovania Konštantína a Metoda v Ríši veľkomoravskej.⁸ Podľa toho produktivitu zmeny *dž* > *ž* možno predpokladať už v poslednej tretine 9. stor. aspoň na niektorých oblastiach. Pri rekonštrukcii starej hranice *dž/ž* (núdza / nouze < núžě) je potrebné vziať do úvahy, že striednica *dz* sa vyskytuje aj na Morave. Pravda, dnes sa tu táto striednica vyskytuje iba na malom území, ale posledné výskumy javov, ktoré v iných nárečiach s vývinom tejto striednice súvisia (napr. vznik asibilácie: *d* > *dz*, *t* > *c*, typ *dzeci*), ukazujú, že striednica *dz* sa v historických časoch na Morave vyskytovala na omnoho väčšom území, ako je dnes.⁹ Podľa toho zmena *dž* > *ž* šíriaca sa z centrálnych kmeňových nárečí českých by nebola zasiahla celé územie Moravy, ale azda len jej západnú časť. Pri skúmaní príčin, prečo sa táto zmena nešírila ďalej, nenútene sa nám ponúka toto riešenie: v druhej polovici 9. stor., t. j. v dobe počiatkov, resp. produktivity spomínanej zmeny, staré Nitriansko, územie dnešného západného Slovenska

⁸ Weingart M., *Československý typ cirkevnej slovančiny*, 39, 43; po ňom Stanislav J., *Dejiny slovenského jazyka I*, najmä stať Kultúrny jazyk na Veľkej Morave, v Panónii a na starom Slovensku, 207—230; Horálek K. v knihe *Úvod do štúdia slovenských jazykú*, datuje vznik Kijevských listov do polovice 10. stor. (str. 290); novšie Krajčovič R., *Kijevské listy v našej slavistike*, Slovanský přehled XLIII, č. 1, 12.

⁹ Trávníček Fr., *Historická mluvnice československá*, 143n; najnovšie Pauliny E., *Vývin skupin d, t, l + e, i v slovenčine*, Jazykovedný sborník V, 148; Stanislav J. v *Dejinách slovenského jazyka* (najmä na str 281n) dokazuje, že na celom západnom Slovensku bola za psl. *dj striednica *z*. Opiera sa o výskyt názvov *Boleráz* (< *Bolěrad-j), *Lazany* (podľa neho by mali byť z *Lędjäne) a o zápisy typu *Nedeze* popri *Nedecze* (*Nededza*). Treba pripomenúť, že to nie sú doklady celkom bezpečné. Pre osadu *Boleráz* sú z 12. a 13. stor. doteraz iba doklady typu *Bollerat*, *Baralach*, *Baralath*, ktoré skôr ukazujú na formu *Bolerac*, t. j. *Bolěradz* (*dj > *dz*), o tom viac v mojej štúdií citovanej tu v pozn. 20. Názvy *Lazany* (v okr. Prievidza a Martin) majú najpravdepodobnejšie v základe *laz-*. Svedčí o tom systém okolitých názvov: *Poruba*, *Seč*, *Chvojiny* atď. Zápisy typu *Nedeze* sa vyskytujú v 14. a 15. stor., a to popri zápisoch *Nedecze*. Dajú sa teda vyložiť ako záležitosť písarska (ťažkosti so zapisovaním slovenskej fonémy *dz*).

Problém vzniku slovenskej národnosti z hľadiska jazykového

Schematický náčrt č. 1

a Morava boli stmelené v jeden hospodársky i politický celok — veľkomoravský štát. Z toho, čo sme uviedli, vyplýva, že striednica *dž* na rozhraní 9.—10. stor. v jazykovom systéme veľkomoravských nárečí na najväčšom území vystupovala ako prvok jednotný. V tejto súvislosti je dôležité upozorniť na fakt, že v tých nárečiach, ktoré majú dodnes striednicu *dz*, jestvuje fonologický protiklad *dž* — *dž* (hádzat — hádzem). V nárečiach so striednicou z tento protiklad nejestvuje. Ná základe toho sa možno domnievať, že vznik tohto protikladu si vynútila prítomnosť fonémy *dz* v hláskoslovnom systéme. Z toho plynie, že fonéma *dz* vystupovala už v najstarších časoch ako faktor jednotiaci aj z hľadiska fonologického systému ako celku.

V období 10. a 11. stor. jazykový vývin na skúmanom území nie je už taký jednoznačný. Je síce pravda, že *kontrakcia* a *vývin jerov* v západoslovenských nárečiach mali podobný priebeh ako v nárečiach moravských,¹⁰ ale všade tam, kde si rozmanité podmienky jazykového charakteru časom vynucovali iný vývin, možno dosť zreteľne pozorovať vplyv nárečí stredných. Takéto javy napr. sú *konjéc/koníc* proti *konec*, *moch* proti *mech*, *kostol*, *popol* proti *kostel*, *popel*, *padoul/padol* proti *padél* ap., *som* proti *sem*, *chlapom* proti *chlapem* a i. Nazdávame sa, že ide o odchýlky starobylé, ktoré pochádzajú z doby jestvovania *jerov* alebo z doby krátko po ich zániku. Tak napr. typ *konjéc* — *konec* poukazuje na staré intonačné pomery v dobe *jerov*,¹¹ pre *kostol* máme zo západného Slovenska doklad z roku 1113 *Custolen: Kostoláne*,¹² podoba *som* musela vzniknúť pred vznikom typu *padnem* (*padnu*) atď. Na druhej strane zasa pozorujeme prenikanie západoslovenských prvkov do oblastí stredoslovenských (*dobrého* a i.). O tom, že vznik spomínaných javov treba datovať približne do toho istého obdobia, mohla by svedčiť aj tá okolnosť, že západná hranica ich zemepisného rozšírenia ide zhruba po východných svahoch Karpát.¹³

So zreteľom na túto skutočnosť je zaujímavé, že izoglosy všetkým slovenským nárečiam spoločných zmien z 12. stor. a po ňom zasahujú územie ďaleko na západ od Karpát. Zo starších izoglos je dôležitá najmä izoglosa tzv. *prehlásky* (asi z rozhrania 11.—12. stor.). Hranica medzi typmi prehlasovanými a neprehlasovanými vedie územím Moravy.¹⁴ Pozoruhodný je aj priebeh zmeny *g > h*. Ako je všeobecne známe, zmena *g > h* sa vykonala

¹⁰ Výrazne odlišné formy sú sg. n. *dobré* — *dobruo*, obidve z **dobroje*. Hranica medzi nimi u Vážneho V. v c. d. (tu v pozn. 6), 272, mapka č. 27. O jeroch Stanislav J., *Dejiny slovenského jazyka*, 308n (s literatúrou).

¹¹ Bartek H., *Príspevok k dejinám slovenčiny*, 57n (samostatná publikácia).

¹² Fejérpataky L., *Kálmán király oklevelei*.

¹³ Pozri štúdiu Vážný V., *Dva slovenské tvary*, *Sborník Matice slovenskej* VI, 30, 80, 107, VII, 59, 125, najmä mapové prílohy VI, 56, VII, m. p. č. 2.

¹⁴ Havránek B., *Nářeči česká v kniže Čsl. vlastivěda III*, 95 (tu na mapke č. 2 izoglosa *prehlásky dej* — *daj*), 122 (tu na mapke č. 7 izoglosa *prehlásky typu slepice* — *slepica*; táto izoglosa *prehlásky* pre našu otázku nemá taký význam, pretože typ *slepica* mohol vzniknúť podľa žena, a teda bol by to jav novší). Izoglosa *prehlásky typu daj* — *dej* je dôležitejšia, pretože spolu s inými javmi tvorí zväzok izoglos.

rovnako v slovenčine ako v češtine. Avšak na území Slovenska a východnej Moravy sa táto zmena neuskutočnila v skupine *zg*. Skupina *zg* sa tu zachovala dodnes: *miezga/mázga* — stč. *miezha* (dnes *míza*).¹⁵ Podobné rozšírenie majú i mnohé iné javy, týkajúce sa hláskoslovnia i morfológie.¹⁶

Z hľadiska slovníka je pozoruhodný výskyt starobylého názvu **Voděrady*. V Čechách i na Morave sa tento názov vyskytuje niekoľkokrát. Na Slovensku podľa našich vedomostí sa výskyt tohto názvu obmedzuje iba na západné Slovensko, a to na oboch stranách Váhu.¹⁷ Iste nie je náhoda, že zemepisný výskyt spomínaného názvu na východe je ohraničený izoglosami javov, ktoré už v 8. stor. odlišovali stredné nárečia od západných (i východných), teda v najstaršej fáze ich vývinu. Z tejto zhody sa dá predpokladať, že pre 9. stor. v kmeňových nárečiach na západnom Slovensku a na Morave jestvovali spoločné tendencie vývinu nielen v hláskosloví a v gramatickej sústave, ale aj v slovníku. Toto zistenie nám môže poslúžiť ako ďalšia opora predpokladu, že najstaršia kmeňová hranica v zmysle jazykovom medzi stredným a západným slovenskom viedla územím na východ od Váhu a nie azda na Malých Karpatoch.¹⁸ Z výskytu názvov *Važany* (<**Vag-jane* k *Vag*, dnes *Váh*)¹⁹ na Morave by sa snáď dalo usúdiť, že moravským Slovanom bol slovanský kmeňový celok sídliači na oboch brehoch Váhu známy na základe dávneho príbuzenstva. Pravda, v tomto prípade nemožno vylúčiť eventualitu, že ide o stopu starého kmeňového názvu, ktorý moravskí Slovania použili na označenie prítahovaného obyvateľstva z oblasti Váhu. Z tohto stanoviska je pozoruhodný aj výskyt názvov **Bolěrad-jě* — **Bolěrad-ici*. Názov **Bolěradici* sa vyskytuje iba na Morave, **Bolěrad-jě* v susednej oblasti na západnom Slovensku. Nazdávame sa, že ide o názvy, ktoré vznikli ako dôsledok rozrastania sa pokrvne príbuzného celku pôvodom zakotveného asi na Morave. Vznik názvu **Bolěrad-jě* > *Bolěradz* (s dokladmi *Baralath*, *Baralach* 1256, *Boleracz*, *Boleraz* z 18. stor.) treba datovať do doby pred 10. stor.²⁰

¹⁵ O skupine *zg* v slovenských nárečiach Bartek II. v c. d. (tu v pozn. 11) 114, v moravských nárečiach Lamprecht A., *Vývoj hláskoslovného systému českého jazyka se zvláštním zřetelém k nářečím na Moravě a ve Slezsku*, Slovo a slovesnost XVIII, 74.

¹⁶ Najnovšie podrobne kolektív dialektológov v Brne: *K diferenciaci moravských nářečí a k jejich vztahu k českému národnímu jazyku*, Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university IIIA, č. 2.

¹⁷ Dokl. Krajčovič R., *K otázke sociálneho rozvrstvenia staroslovanského etnika na Slovensku*, Slovenský národopis IV, 353n. Tu sa uvádzajú tri názvy: dva dvorce *Voderady* pri Piešťanoch a osada *Voderady* pri Trnave. Kol. dr. J. Kudláček ma upozornil na chotárny názov *Voderady* pri Zbechoch.

¹⁸ Tak myslí J. Stanislav, pozri tu pozn. 4. E. Pauliny sa nazdáva, že stará hranica medzi strednými a západnými nárečiami bol Váh (Slovenská reč XXI, 179).

¹⁹ Dokl. Vasan 1167, Friedrich G., *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* I, 413; Wassan 1228, v. c. d., 322. V indexoch príslušných diel je aj lokalizácia a ďalšie doklady.

²⁰ Na tento vzťah sme poukázali už v štúdiu *Bolěradz* či *Boleraz* v Jazykovednom časopise VII, 81n. Tu sme ho aj vyložili v takom zmysle, ako uvádzame. Stanislav v *Dejinách slovenského jazyka* I, 215 v pozn. 252 vyjadril nesúhlas s našim

Na záver si porovnajme výsledky nášho skúmania s výsledkami spomenutých prác z dejín a archeológie.

Do začiatku 9. stor. sa kmeňové nárečia na území západného Slovenska vyvíjali spolu s kmeňovými nárečiami na Morave. O tom nás presvedčuje najmä historické zemepisné rozšírenie typov *rot-*, *lot-*, zachovanie skupín *dl*, *tl* (proti stredoslovenskému *rat-*, *lat-* a *l* za *dl*, *tl*) a zo slovníka prítomnosť názvov **Voděrady*. Hranicu medzi týmito javmi najpravdepodobnejšie tvorili východné svahy horského pásma, ktoré po celej dĺžke lemuje ľavý breh Váhu. Nazdávame sa však, že ustálenie tohto stavu nespôsobili iba činitele zemepisné (t. j. že šírenie zmien **ort-*, **olt-* > *rat-*, *lat-*, *dl*, *tl* > *l* zo stredu bolo by sa zastavilo na východných svahoch spomínaného horského pásma len preto, že išlo o prirodzenú prekážku), ale že mu dopomohla aj príbuznosť kmeňových celkov, ktoré v dôsledku starého spôsobu osídľovania bývali v tomto čase na obidvoch brehoch Váhu (Važane?). V poslednej tretine 9. stor. v kmeňových nárečiach českých vznikla zmena *dž* > *ž*, ktorá však všetky staromoravské nárečia nezasiahla. Takto sa striednica *dž* na rozhraní 9. a 10. stor. javila ako jednotný prvok v rámci jazykového systému etnika, ktoré obývalo jadro územia veľkomoravského štátu. Ak teda so vznikom veľkomoravského štátu možno spájať vznik národnosti, potom túto striednicu spoločnú veľkomoravským nárečiam na najväčšom území možno hodnotiť ako dôležitý jednotiaci prvok tak v zmysle jazykovom ako etnickom. Na druhej strane, ak sa dajú počiatky formovania českej národnosti datovať do poslednej tretiny 9. stor., potom striednica *z* má tú istú funkciu z hľadiska vzniku českej národnosti. Iné pomery boli v 10.—11. stor. V tomto čase sa postupne formujú západoslovenské nárečia opäť na báze starej kontinuity s Moravou (kontrakcia a jery), ale zároveň tam, kde to podmienky dovoľujú, prenikajú prvky zo stredu Slovenska, ktoré však hranicu striednic *dž/ž* z konca 9. stor. nedosahujú. Ich šírenie sa zastavuje na svahoch karpatského pásma. Toto všetko ukazuje, že staré kmeňové hranice boli už v tomto čase značne alebo úplne rozrušené a že zároveň boli tu už iné pomery ako v druhej polovici 9. stor. V spomínaných prácach sa predpokladá, že v 10. stor. prebiehal tu rozklad veľkomoravskej národnosti. Z jazykového materiálu vyplýva, že s takýmto charakterom etnického vývinu v 10. stor. možno počítať. Pravdepodobne etnický vývin v tomto čase tu už poskytoval podmienky pre prenikanie prvkov z centrálnych oblastí Slovenska. Z nášho stanoviska nemožno totiž vylúčiť

---

vykladom a zároveň vyslovil domnienku, že čo do vzniku názov **Bolěradici* je sekundárny, a primárny je názov **Bolěrad-jь* (*Boleráz*). Avšak ďalej v pozn. 323 (na str. 283) pri odôvodňovaní tejto domnienky sa píše: „Boleradice sú rozvetveným potomstvom nejakého Bolerada, ktorý založil osadu asi ako vydedený, chudobnejší člen starého rodu...”. Ako vidieť, tu sa zasa predpokladá, že názov Boleradice svojim vznikom siaha do obdobia pomerov charakteristických pre staré rodové zriadenie. Pravda názov **Bolěrad-jь* (s výrazným vlastníckym sufixom) musel vzniknúť až v dobe raného feudalizmu. Je teda mladší. Takto autor v zásade dal za pravdu nášmu výkladu.

predpoklad, že príklon vývinu východnej časti západoslovenských nárečí v 10.—11. stor. k stredným oblastiam je výrazom tendencií k formovaniu nového nadkmeňového útvaru, ktoré mali východisko v centrálnych oblastiach Slovenska. Išlo by o prvú etapu pôsobenia zjednocujúcich faktorov. Tento predpoklad má oporu aj vo fakte, že ďalšie jazykové zmeny, ktoré sa vykonali na konci 11. stor., predovšetkým však v 12. stor. a po ňom a sú spoločné všetkým slovenským nárečiam, zasiahli hlboko územie Moravy (máme na mysli izoglosu tzv. *prehlásky*, zachovanie *zg* ap.). Treba zdôrazniť, že ide o javy staršie a spoločné všetkým slovenským nárečiam. Pohľad na mapku ukazuje, že z hľadiska jazykovo-zemepisného sa dá v prenikaní javov smerom na západ konštatovať určitá pravidelnosť, ktorá bude sotva náhodná. Nebude teda asi ďaleko od pravdy, keď budeme tvrdiť, že jednotný výskyt jazykových javov z 12. stor. v našich i moravsko-slovenských nárečiach je výslednicou zintenzívneného procesu formovania stredovekého etnického útvaru — slovenskej národnosti. Išlo by o výslednicu ďalšej etapy už vystupňovaného pôsobenia zjednocujúcich faktorov v zmysle etnickom, pravda, s východiskom v centrálnych oblastiach Slovenska.

Z našich výkladov možno teda urobiť takéto predbežné závery:

1. Rozptyl izoglos, ktorý do 13. stor. charakterizoval pomedzie slovensko-moravsko-českých nárečí, nebol dielom náhody, ale najpravdepodobnejšie bol odrazom dlhého procesu etnického formovania od kmeňových formácií k nadkmeňovým útvarom — k národnostiam. Vznik tohto rozptylu bol postupný a zaiste súvisel s premiestňovaním centier etnického formovania: do 10. stor. z jadrom na Morave, od zač. 10. stor. do 13. stor. s jadrom v centrálnych oblastiach Slovenska, ktoré bolo východiskom pôsobenia zjednocujúcich faktorov smerom na západ (a pravdepodobne i na východ).

2. Pre datovanie zintenzívneného formovania slovenskej národnosti na základe nášho materiálu možno stanoviť iba približnú chronológiu. Tendencie k vzniku formovania sa dajú predpokladať už v druhej polovici 10. stor. No zintenzívnený proces formovania slovenskej národnosti možno datovať až do 11—12. stor.

3. Napokon z nášho rozboru vysvitá, že istý typ nadkmeňového útvaru sa dá predpokladať už aj v druhej polovici 9. stor.

Ako vidieť, naše pozorovania značne zväčšujú pravdepodobnosť tých, ktoré sa v súvislosti so vznikom národností v našich krajinách vyslovili v spomenutých prácach našich historikov.